

שנותן להם את המעות במתנה. ונחלקו המפרשים על אילו מעות אמר הרמב"ם שהאב נותן במתנה: עיין מל"מ שבאר דכוונת הרמב"ם על עצם ההלואה, שהאב הוא המלוה לבניו, כפשטות לשון הגמ', אלא שאנו אומרים דאין כוונתו להלואה אלא למתנה בעלמא. ולכן אף אם יפרעו לו אח"כ יותר אין זה פירעון ההלואה אלא מתנה בפ"ע. ועיי"ש שהביא גם מלשון רי"ו והטור דמיירי באופן שהאב הוא המלוה.

והט"ז סי' ק"ס ס"ק ד' והגידו"ת שמ"ו ח"ג ס"ב פירשו ברמב"ם שהאב הוא הלואה וההיתר הוא משום שאינו נותן את התוספת בתורת רבית אלא בתורת מתנה בעלמא, וכן נ' שפירש בכנה"ג, עי' כמה שנדפס בגליון השו"ע סעיף י"ז.

ועי' בנקה"כ שגרס בשו"ע שני דינים, דאסור להלוות לב"ב וכן אסור ללוות מהן ובשני הדינים אין האיסור מן הדין אלא דילמא אתי למיסרך.

אוצר החכמה

סעיף ט'

לא יעשה מלאכה לחברו על מנת שחברו יעשה עמו אח"כ מלאכה שהיא יותר כבדה. ואפילו לעשות עמו אותה מלאכה עצמה אסור אם הוא בזמן שהיא יותר כבדה כגון שזה מנכש [פי' מולש העשבים הרעים מחוץ הטובים] עמו בגריד וזה מנכש עמו ברביעה. הגה ואם אחד מלוה מעות לחברו על זמן מה כדי שיחזור וילווה פעם אחרת בזמן הראשון י"א דאסור [מרדכי ס"פ איזהו נשך ומשנת הרא"ש כלל ק"ס סט"ז] ולא דמי לעושה עמו מלאכה וחוזר ועושה עמו דגצי הלואה שכן הלואה הוא נוטל וי"א דמותר אם אינו מלוה לו לזמן ארוך יותר ממה שהלוהו [צ"י נשם ס"ה ומרדכי נשם מהר"ס] ועי' לקמן סי' קע"ז.

תורה [את"ל דהא דאין איסור רבית ד"ת בדרך מקח הוא מגזה"כ]. ועוד נ"מ אם יש בזה מצות ביומו תתן שכרו ולא דבל תלין פעולת שכיר, דאת"ל דהוי הלואת עבודה אפשר דלא נאמרו בזה המצוות האלו דהן נאמרו רק בשכר שכיר. ועוד אפשר דנ"מ אם חל חיוב על השני לעבוד בניכוש אצל הראשון. דאם הוי בגדר הלואה אפשר דחל בזה חיוב לעבוד, דכשם שהלואת חטים מחייבת חיטים כן הלואת עבודה מחייבת עבודה [ומיהו מסתבר שלא יהא גרוע מפועל דאף כאשר עשו עמו קנין מ"מ מותר לחזור בו אפי' בחצי היום, אמנם מ"מ כ"ז שלא חזר בו הוא מחוייב עבודה. ובאמת גם דין זה שכתבנו דיכול לחזור בו ולא גרע מפועל אינו מוכרע כ"כ, דעיין סמ"ע חו"מ סי' קע"ז סקמ"ד שכ' דבשותפין אין דין דפועל יכול לחזור בו כיון ששניהם עובדים זה לזה אין על א' מהן תורת עבד ולא שייך ב' טעמא דכי לי בני ישראל עבדים, ואפשר דה"ה בהלואת עבודה], אך את"ל דאין כאן שם הלואה כלל אלא שוכר את חברו לפעולת ניכוש ומתחייב לפרוע לו בניכוש, י"ל דאין התחייבות זו חלה כלל, וכבר כתבו הראשונים בפ"ה דע"ז דהשוכר פועל ומתחייב לו חיטים בשכרו לא חלה ההתחייבות ואינו מחוייב לו אלא ממון. נולפי החזו"א יו"ד סי' ע"ב אין נ"מ זו קיימת, דהוא נוקט דאף בהלואת חטים אין בכח ההלואה ליצור חוב חיטים,

א. מקור הדין של השו"ע הוא במשנה דף ע"ה ושם איתא אומר אדם לחברו נכש עמי ואנכש עמך, עדור עמי ואעדור עמך אבל לא יאמר לו נכש עמי ואעדור עמך עדור עמי ואנכש עמך. כל ימי גריד אחד כל ימי רביעה אחד לא יאמר לו נכש עמי בגריד ואעשה עמך ברביעה.

בדין נכש עמי ואנכש עמך — האם הוי הלואה או שכירות

ב. קודם שנבאר את הדינים שבמשנה הזו יש להקדים ולהסתפק מה ההגדרה של הסכם של עבודה תמורת עבודה כגון נכש עמי ואנכש עמך, האם נימא דזוהי הלואה גמורה, וכשם שיכול אדם להלוות פירות אף שאין זה כסף אלא שוה כסף כן יכול הוא להלוות לחברו עבודה דגם עבודה היא שוה כסף, והלה יפרע לו בעבודה, או דנימא דבענין עבודה לא שייך כלל שם הלואה דאין זה חפץ העובר מיד ליד ואינו דומה להלואת פירות, אלא כל הסכם של עבודה תמורת עבודה מתפרש כשכירות פועל ובמקום לשלם לו בכסף או בשוה כסף הוא מתחייב לשלם לו בעבודה. ונפקא מינה בספק זה אם יאמר לחברו נכש עמי ד' שעות ואנכש עמך ה' שעות, האם הוי רבית דאורייתא, דאם יש כאן שם הלואה י"ל דהוי רבית ד"ת ואם הוי שכירות פועל הוי רבית דרך מקח ואין כאן איסור

דבאופן טבעי הלואה חטים מחייבת ממון כשם שהמזיק וגזול את חברו מחויב ממון, ואם רצה לחייב א"ע חטים צריך הוא לעשות קנין כדי שיחול חיוב חטים [אלא שהג' לזה בקנין סודר, וכן מהני בזה קנין חליפין שוה בשוה וממילא כאשר מושך את הסאה ע"מ להתחייב סאה בתמורתה חלה התחייבות לפרוע חטים מדין חליפין שוה בשוה. אבל עכ"פ אין כאן התחייבות חטים הנובעת מעצם ההלואה של חטים. ולפי ד' החזו"א פשיטא שאין עבודת ניכוש מחייבת את השני לפרוע בניכוש]. אמנם מאידך י"ל דכשם ששכירות פועל חלה בכסף ע"י שנותן לפועל מעות כן היא חלה בשו"כ, ואפשר לראות את הניכוש הראשון כמתן מעות וכשכירות עבור הניכוש השני וכעין מה שמצינו בגמ' ע"ז דף ס"ג דע"י שנבעלת לו קונה את הטלה, בנכרית שקנינה בכסף, ויהא דינו כפועל שנתנו לו מעות וקנאוהו לעבודה.

ג. והנה הר"מ בפ"ז ממלוה ולוה הי"א כותב אסור להרבות בשכר האדם כיצד לא יאמר לו נכש עמי וכו' ומשמע שאינו דין זאת כהלואה עבודה אלא כהוספה ורבית על שכר הפעולה המגיע לו. אמנם בשטמ"ק מביא בשם הראב"ד [וכ"כ בספר התרומות שער מ"ו ח"ה ס"ז בשם הראב"ד] דכשם שאסרה המשנה לומר נכש עמי ואעדור עמך אע"פ שהניכוש והעידור שוים עכשיו דפעמים שאינן שוות כן אסור להלוות סאה חטים בסאה דוחן אף שמחיר החטים והדוחן שוה משום שפעמים שאין מחירם שוה, ואפילו יהיה ללוה דוחן ברשותו ה"ז אסור שגם בניכוש ועידור ה"ז כמו שיש לו. ומבואר לכאור' שהראב"ד דן את ההסכם של נכש עמי ואעדור עמך כהלואה סאה בדוחן והיינו שסובר שיש שם הלואה בעבודה. אך י"ל דאינו מוכרח דאף את"ל דאינו הלואה ממש אלא כשכירות מ"מ הרי זה נראה כהלואה דממתין לו על שכר פעולתו ופורע לו בעבודה אחרת, וכן גבי נכש עמי ואנכש עמך י"ל דאין זו הלואה גמורה ומ"מ סובר הראב"ד דזה דומה להלואה ונאמרו בו גרי הלואה סאה בסאה וכדלקמן.

למה אין איסור סאה בסאה בנכש עמי ואנכש עמך

ד. ויש להקשות למה התירו במשנה לומר נכש עמי ואנכש עמך ולא אסרו בזה כמו שאסרו הלואה סאה בסאה, הרי יש לחוש שמא יתיקר שכר הפועלים ונמצא פורע לו בעבודת ניכוש אשר היא שוה יותר מהניכוש שעשה חברו עבורו, ואת"ל דנכש עמי ואנכש עמך אינו הלואה אלא שכירות יש לעיין אם יהא בזה איסור של רבית דרך מכר שהרי ממתין לו עד שפורע

את חוב השכירות ומתחייב לשלם בניכוש אשר עלול להתיקר, ולא מצינו בראשונים שהעירו בזה. אלא שמדברי הראב"ד שבשטמ"ק ובסה"ת שהבאנו לעיל בסמוך יש ללמוד תשובה לזה, דאה"נ דניכוש תמורת ניכוש הוי כהלואה סאה בסאה אלא שהרי זה נידון כיש לו [כיון שמשכיר את גופו להיות פועל וגופו ברשותו - חזו"ד סי' קס"ב סק"א], ובזה גם בסאה בסאה יש היתר. [ולכאור' צ"ע דהא רש"י ונ"י דף מ"ד: כתבו דטעם ההיתר להלוות סאה בסאה ביש לו הוא משום שחכמים דנו את הסאה שברשותו כאילו נקנתה למלוה וברשותו אייקר, ומה שיין לומר גדר זה בניכוש ועידור, דאטו משום שגופו של הפועל בעולם ובידו לעדור לכן אמרין דעבודת העידור נקנתה למלוה ונתיקרה ברשותו. ואולי י"ל שהראב"ד סובר דההיתר של "יש לו" גבי סאה בסאה אינו משום דברשותי אייקר אלא דכל שיש לו לא גזור חכמים, וכלשון רש"י דף ע"ה. ד"ה אבל. א"נ י"ל כמש"כ בספר תורי זהב דהראב"ד סובר כשיטת המהר"ם והריטב"א שפועל גופו קנוי כמו עבד עברי, וממילא שיין שפיר לומר דנקנה גופו למלוה לעבודת ניכוש של יום אחד, ושיין לומר בזה דברשותי דמלוה אייקר [ועיין ברמ"א חזו"מ סי' קע"ו ס"ד שמביא בשם הראב"ד דאומנים יש בהם קנין שותפות משום שהקנין חל על גופם ששיעבדו כ"א נפשו לחברו לעשות מלאכה, ואפשר שהראב"ד אזיל לשיטתו שיש היתר דיש לו בהשתעבדות לעבוד]. והחזו"ד בסי' קס"ב סק"א כתב טעם אחר בהא דשרי לומר נכש עמי ואנכש עמך, דס"ל דהסכם כזה הוי כמכירה בהמתנה, שממתין מלשלם לו על הניכוש, והוי טרשא המותרת כיון שאין שומת הניכוש ידועה ואינו מעלהו הרבה כיון שמתחייב לו ניכוש תמורת ניכוש [ועיין בסי' קע"ג ס"א בדין מכירה בהמתנה בדבר שאין שומתו ידועה]. ועי' חזו"א סי' ע"ב סק"ד שחולק על החזו"ד בזה וסובר דיש כאן טרשא אסורה דס"ל לחזו"א דהוי כמעלהו הרבה שהרי הניכוש יכול להתיקר הרבה והוא מוכן לפרוע בניכוש יקר יותר כיון שממתין לו מלקבל את התשלום מיד, ועיין לקמן אות ו' מש"כ על דברי החזו"ד.

ולכאורה מה שכתב הראב"ד דהעידור והניכוש הוי כמו יש לו, ומ' דמה"ט אין איסור סאה בסאה בנכש עמי ואנכש עמך צ"ע, דהא בגמ' ב"ב דף פ"ז אסרו להקדים מעות לפועל ולקבל תמורת זה הוזלה בשכר העבודה, ועי"ש ברבינו יונה וברשב"א ובנ"י שהטעם הוא מדיני פסיקה דנמצא מקבל הוזלה

דליכא בזה נשך ותרבית ול"ש בזה רבית אלא מדרבנן וכה"ג לא גזור [וג' דמש"כ דליכא בזה נשך ותרבית היינו משום שאין הפרש במחיר בין יום קצר ליום ארוך כיון ששניהם בימי הגריד, והא דלא אסרינן משום הטורח המרובה דנימא דלא גרע מרבית דברים, י"ל דמהר"ם מרוטנברג לשיטתו דס"ל דשרי לומר הלויני ואלוך כמבואר לקמן אות ז' ולא חשש לטענת הרא"ש דלא גרע מרבית דברים, ואכן מהר"ם למד את ההיתר של הלויני ואלוך מההיתר לומר נכש עמי ואנכש עמך כמבואר לקמן אות ח'].

וצ"ע דברי הגר"ז בסעיף ו' שכתב להדיא דיש רבית במלאכה כגון לומר לחברו עשה עמי יום קצר ואעשה עמך יום ארוך ממנו. ואולי הגר"ז איירי באופן שיש הפרש במחיר בין הימים, ולא באופן הדומה למתניתין שב' הימים הם ימי גריד ומחירם שווה.

בטעם האיסור לומר נכש עמי ואעזור עמך

ו. ומה שמבואר במשנה דף ע"ה דאסור לומר נכש עמי ואעזור עמך וה"ה איפכא נאמרו בזה כמה דרכים בראשונים ובפוסקים:

א. רש"י כתב הטעם משום שפעמים שזו קשה מזו, והטור בס"י ק"ס מעתיק את לשונו של רש"י. ומדריק מלשון זו דאף שכרגע העבודה השני' אינה קשה מהראשונה ואולי אף קלה הימנה מ"מ אסור, וכ"כ הפרישה ס"ק ט"ו. והטעם נ' דגדר הוא שגדרו חכמים בדבר שלא יעשה עבודה אחת תמורת עבודה אחרת משום שלפעמים זו קשה מזו. [ולא נזכר בפוסקים שטעם האיסור הוא שמא עד שיבוא לעדור יהא העידור קשה מהניכוש אלא אף באופן שאין חשש כזה מ"מ גזרו חכמים לאסור עבודה תמורת עבודה].

ב. והראב"ד [מובא בשטמ"ק ובספר התרומות שער מ"ו ח"ה ס"ז] כתב דטעם האיסור הוא דאף שכרגע עבודת הניכוש ועבודת העידור שוות זו לזו מ"מ כיון שהן ב' מלאכות חלוקות ופעמים שאין מחירם שווה לכן אסור. וכונתו דיש בזה הגזירה של סאה בסאה דחיישינן שמא תתיקר עבודת העידור עד שיבוא לעשותה, ואף שהראב"ד דן זאת כיש לו מ"מ בב' עבודות חלוקות לא התירו ביש לו, ולמד מזה שגם הלואת חיטים בדוחן אסורה אף שהן בשער אחד ויש לו דוחן.

ג. והשו"ע ס"י ק"ס ס"ט העתיק את הדין הזה בזה"ל לא יעשה מלאכה לחברו ע"מ שחברו יעשה עמו אח"כ מלאכה שהיא יותר כבדה. ומריהטת הדברים מ' לכאור' דאין לאסור אלא בידוע שהמלאכה השני' יותר כבדה. וצ"ע שלא העתיק לשון רש"י והטור דמ' שבכל

משום שהקדים מעות, ולא דנו זאת כיש לו כיון שפועל יכול לחזור בו אפי' בחצי היום כמבואר לקמן ס"י קע"ו ס"ו [דהא בעלמא שרינן פסיקה בהזולה ביש לו כמבואר בדף ס"ג: גבי קיראה], וא"כ למה לענין איסור סאה בסאה חשבינן לה כיש לו, וכן הקשה החור"ד ס"י קס"ב סק"א על הראב"ד. וכתב החור"ד לתרץ וז"ל ואפשר דשאני התם דלא שייך קנין בפועל קודם התחלת מלאכה כמבואר בחור"מ ס"י של"ג דמי להלואה ובנכש עמי ואנכש עמך מותר כיון דאפילו בהלואת סאה בסאה מותר במין אחד עכ"ל. וצ"ע כוונת הדברים, דהא סאה בסאה אסור אא"כ יש לו ושוב יקשה למה נתיר נכש עמי ואנכש עמך הרי לענין פסיקה לא דיינינן לה כיש לו וצ"ע. ובע"כ לומר דהכא גבי סאה בסאה הקלו טפי כיון שנותן לו מעין מה שהלוהו ואין הרבית ניכרת כ"כ ול"ד לפועל שהקדים לו מעות והוי פסיקה בהזולה ומיחזי טפי כאגר נטר. ולכן התמירו ואמרו דכיון שהפועל יכול לחזור בו אין כאן קנין וגם לא דיינינן לה כיש לו. ועוד י"ל דאי נימא בדעת הראב"ד דאין כאן דין דפועל יכול לחזור בו וכמו שכתבנו לדון לעיל אות ב' א"ש דעת הראב"ד בפשיטות, דכיון שאינו יכול לחזור בו אין זה דומה לדינא דפועל המובא בגמ' ב"ב פ"ז.

ה. והנה במשנה אמרו כל ימי גריד אחד כל ימי רביעה אחד. ואף שיש הפרשים באורך היום בין ימי ניסן לימי תמוז וגם עבודת ימי תמוז קשה יותר, מ"מ אין בזה איסור, ונ"פ דאיירי דוקא באופן ששכר העבודה שווה בב' הימים אע"פ שיש הפרשים ביניהם, וכיון שאין כאן הפרש בממון לא גזרו חכמים לאסור משום ההפרש בקושי. אבל לא יאמר לו נכש עמי בגריד ואנכש עמך ברביעה דבזה יש הפרש בשווי המחיר של יום העבודה ולכן הוי רבית ואולי אף באופן שאין הפרש בשווי של העבודה מ"מ ההפרש בטורח העבודה הוא הפרש גדול וקפדי ב' אינשי טפי ולכן גזרו משום רבית. [ולשון הר"מ שהרי טורח העבודה בחורף יותר קשה].

ויש לעיין בימי הגריד גופא אם יהא היתר אף באומר לו להדיא שנותן את הטורח הנוסף משום רבית ואגר נטר כגון שאמר לו נכש עמי בניסן ובשכר שתמתין לי אנכש עמך בתמוז האם נימא דגם בזה לא גזרו דסו"ס אין כאן הפרש בשווי הממון או דכל כה"ג אחשבי' להפרש שיש בטורח העבודה וגזרו משום רבית. ועי' במרדכי סוף פרק איזהו נשך ס"י ש"מ שכתב בשם המהר"ם דמותר לומר חרוש עמי בגריד ביום אחד קצר ואני עמך ביום ארוך ועיי"ש שהטעם

וכה"ג לא חשיב נשך ולא תרבות. ועיי"ש שהביא ראי' מהמשנה דף ע"ה דאומר אדם לחברו נכש עמי ואנכש עמך וכו' וכשם שזה לא נאסר מטעם רבית ה"נ לא נאסר הלויני ואלוך דאין כאן נשך ותרבות. וגם בספר התרומות למד היתר מהמשנה דנכש עמי ואנכש עמך. ולכאורה ראי' זו צ"ע, דאיזה איסור הי' ראוי להיות גבי נכש עמי ואנכש עמך הרי אין כאן רבית כלל אלא רק הלואה ופירעון בלי רבית דהניכוש הראשון מחייב תשלום והניכוש השני מהוה פירעון, ומה לי פורע בממון מה לי פורע בעבודה, וכן הקשה המרדכי שם על מהר"ם.

אמנם בלשון המהר"ם שבמרדכי נתבארו הדברים יותר וז"ל כל ימי גריד אחד וכו' אלמא כה"ג שרי דכל היכא דליכא נשך ותרבות לא שייך רבית אלא דרבנן וכה"ג לא גזור אפילו כל ימי הגריד שאין הדבר שוה ומותר לומר חרוש עמי בגריד ביום אחד קצר ואני עמך ביום ארוך כ"ש בכאן שהדבר שוה עכ"ל ומבואר דהוקשה למהר"ם דבאופן שהראשון מנכש ביום קצר והשני פורע לו אחר זמן בניכוש של יום ארוך יהא איסור רבית, ומזה למד מהר"ם דכל כה"ג שאין מחסרו ממון אין איסור רבית והכא אין זה בגדר חיסור ממון כיון שהשווי של יום ארוך ויום קצר הוא זהה ואין הפרש במחיר. [ומסתבר לכאור' דאם יהא עושה עמו מלאכה בחנם או בהוזה יסכים מהר"ם שיש בזה איסור רבית כיון שעושה עבורו מלאכה ואינו מקבל את התשלום המגיע לו והוי חסרון ממון] ומזה למד מהר"ם דה"נ אם הטוה"נ שמקבל המלוה הוא נתנת הלואה אין זה בגדר רבית משום שאינו מחסרו ממון הואיל והמעות חוזרות.

מ. ועיי' מחנ"א סי' כ' שהקשה מהמשנה במכות דף ג. שאם עדים זוממים העידו על לזה שחייב לפרוע חובו מיד ובאמת היה רשאי לפרוע אחר עשר שנים דאומדין כמה אדם רוצה ליתן ויהיו בידו מעות מכאן ועד י' שנים. ומבואר מזה שאנו דנים ממון הנמצא ביד אדם לזמן כשוה כסף וא"כ הלויני ואלוך הו"ל ר"ק. ועוד יש להביא מהגמ' קידושין דף ו: לשיטת רש"י והר"ח דהרוחת זמן חשיב נתנת הנאה לאשה ואפשר לקדשה בזה. וצ"ל דמהר"ם מרוטנברג

גורני אסרו משום שפעמים שזו קשה מזו. וכן לא פסק את הראב"ד הנוקט שאפי' בעבודות אשר טורחן שוה מ"מ חיישין שמחיר העבודה יתיקר.

ד] והחור"ד סי' קס"ב סקי"א שכתב דטעם ההיתר בנכש עמי ואנכש עמך הוא משום דאיירי באופן שאין שומת הניכוש ידועה וההיתר הוא משום שאינו מעלהו הרבה ואין הרבית ניכרת, כתב דלפ"ז צ"ע למה נאסור נכש עמי ואעדור עמך, נימא דגם בזה אינו בגדר מעלהו הרבה. וכתב ליישב דהראב"ד שאסר בזה איירי באופן שברוב השנים העידור יקר יותר מהניכוש ולכן אף שבזמן ההסכם אין הפרש בין העידור לניכוש מ"מ אנו דנים את המנכש ע"מ שישלם לו בעידור כמעלהו הרבה כיון שדרכו של העידור להתיקר. ולכאור' הדברים צ"ע שהרי המשנה אסרה נכש עמי ואעדור עמך וכן עדור עמי ואנכש עמך ואטו נימא דרישא איירי באופן שהעידור יקר יותר ברוב השנים וסיפא איירי שהניכוש יקר יותר ברוב השנים. וגם בלשון הראב"ד מפורש דלא כהחור"ד אלא כתב רק דפעמים שאין העידור והניכוש שוות ומ' דאין מדובר באופן שברוב השנים אינם שוות.

בדין האומר הלויני ואלוך

ג. ומש"כ הרמ"א דאם אחד מלוה מעות לחברו על זמן מה כדי שיחזור וילווהו פעם אחרת כזמן הזה דיש אוסרין ויש מתירין. שיטת המתירים מקורה בדברי ספר התרומות שער מ"ו ח"ד סי' נ' ובמרדכי ב"מ סי' ש"מ בשם מהר"ם מרוטנברג. והאוסרים הם המרדכי שם שכתב דמצא דעה אחרת הסוברת דהלויני ואלוך הוי רבית קצוצה והרא"ש בתשובה כלל ק"ח סט"ז שכתב ג"כ לאסור ויבואר טעמו לקמן.

ה. והנה לכאור' טעם המתירים צריך ביאור דכיון שראובן מלוה אלף דינר ושמעון מתחייב לו, מלבד פירעון אלף הדינר, להלוותו אלף דינר בזמן אחר הו"ל ממש רבית קצוצה דמאי נ"מ אם הלואה מתחייב ליתן לו ק' דינר במתנה חלוטה בתורת רבית או להלוותו אלף דינר, וכתב המהר"ם בתשובתו דכה"ג ל"ח ר"ק כיון שהלואה אינו נותן משלו כלום במתנה חלוטה אלא עתיד לקבל בחזרה את מה שהוא מלוה

ה. עיי' ריטב"א דף ס"ג: שכתב דמקושיית הגמ' שם דהא בעי למיתב זוזי לספסירא יש ללמוד דכל היכי שהמלוה נשכר בהלוואתו ה"ז אסור אף שהלואה לא נחסר, ומה"ט האומר לחברו הריני מלוה לך ע"מ שתדבר עלי לשלטון ה"ז אסור משום רבית ואם הוא מקום שנוטלין שכר על כך הוי ר"ק. ומבואר ג"כ דס"ל דאדם העושה עבור חברו עבודה שרגילין ליטול עליה שכר מיקרי תרבות אך לא מיקרי נשך כיון שאינו מחסר ממנו. [אמנם קצ"ע למה נקט הריטב"א ע"מ שתדבר עלי לשלטון ולא נקט ע"מ שתנכש עמי, וקצת נראה מזה דס"ל דניכוש שהוא מלאכה מובהקת ובכל מקום נוטלים עליה שכר הוי ממש כנתנת ממון ורק במדבר לשלטון שאינו מלאכה גמורה בזה אין דנים זאת כנשך. שאין ממון הלואה מתחסר בזה והוי תרבות בלא נשך]. ומ"מ לדינא מבואר בריטב"א דנתינת עבודה אסורה מטעם ר"ק.

וסה"ת סוברים דמ"מ לענין איסור רבית בעינן שיתחסר ממש ממונו ונתנית הלואה אינה בגדר חיסור ממון.

והנה יש מקום להסתפק במקרה שהלוח לו ע"מ שינכש עבדו בחנם דהוי ר"ק ועשה כן ובאים בי"ד להוציא מהמלוה את שווי הניכוש כדין ר"ק היוצאת בדיינים, האם נשער זאת לפי שווי פועל לעבודת ניכוש או לפי השבח שעשה לו בניכוש הזה, שהרי מצוי הוא שהשבח הוא יותר משכר הפועל. ולכאור' מדברי מהר"ם האלו יש ללמוד דמשערין בשווי העבודה ולא בשווי השבח ולכן ס"ל דיום חרישה קצר ויום חרישה ארוך שוים הם ואין כאן נשך ותרבות, דאם היינו משערין בשבח שעושה לו ע"י התרישה הרי ביום ארוך חורש שדה גדולה יותר ויש כאן שווי ממון גדול יותר.

י. ובטעם האוסרים לומר הלוני ואלוך מצינו ב' סברות: א] המרדכי סוסי' ש"מ נוקט דהוי רבית קצוצה ולא ס"ל כלל להך סברא דנתינת הלואה לא חשיבא נתינת נשך. וע"ע בשו"ת הרא"ש כלל ק"ח סט"ז שכתב דכיון שמלוה לו פעם אחת היינו שכרו על שמלוה לו עתה [ועי"ש ברא"ש שהביא ראי' מהא דאמרין דשמור לי ואשמור לך הוי שומר שכר אע"פ שאינו נותן לו כלום אלא שגם הוא ישמור לו. וקצת נ' שהרא"ש הבין שהה"א להתיר הלוני ואלוך הוא משום שאין הלוח נותן למלוה יותר מאשר המלוה נתן לו שהרי גם המלוה הלוח לו וע"ז הביא משמור לי ואשמור לך].

ב] ועוד כתב הרא"ש דאפילו רבית דברים נאסרה כ"ש כאשר מתחייב להלוות לו ממון.

יא. וְלֹא־לִכְבֹּד כ' בקונטרס הסמ"ע בארוכה אות ה-ו דמזה שהרמ"א הביא את הדעה המתרת באחרונה משמע דס"ל הכי, אך הגר"א ס"ק ט"ז כותב דהעיקר כדעה האוסרת דהא אפי' רבית דברים אסור, [ולפי דבריו אפשר דאין כאן איסור דאורייתא דהא לרוה"פ רבית דברים אינה אסורה אלא מדרבנן]. והגר"ז ס"ו כתב דיש להחמיר בדאורייתא ומ' דנקט זאת כספק ד"ת וכן מ' שנוקט החכמ"א קל"א י"ד.

יב. ובמקרה שאומר הלוני מנה לחודש ואלוך לך מנה לב' חדשים הסכימו כל הפוסקים לאיסור, אמנם נ', וכן מ' מלשון ספר התרומות הנ"ל, דאין זו ר"ק דסו"ס אין כאן נשך שהרי הרבית היא רק נתינת הלואה ואין ממונו מתחסר, ואכן סה"ת דימה זאת לנכש עמי בגריד ואנכש עמך ברביעה, ומ' מדבריו שאין בזה איסור תורה רק שבכה"ג שההפרש ניכר לא התירו חכמים. וקצ"ע בחכמ"א כלל קל"א

סי"ד שכתב דבכה"ג הוי ר"ק לכו"ע. [ואולי החכמ"א הבין דטעם המתירים בהלוני ואלוך אינו משום דנתינת הלואה אינה בגדר נשך, אלא משום שכל מה שנותן עכשיו הלוח למלוה [דהיינו שנותן לו הלואה] נתן גם המלוה ללוח וא"כ נמצא שהמלוה לא נשכר מהלוח יותר משנשכר הלוח ממנו, וכע"ז כתבנו לעיל אות ט' בדברי הרא"ש בשו"ת, ולפי הבנה זו פשוט שאם אומר הלוני מנה לחודש ואלוך מנה לב' חדשים הוי ר"ק].

יג. עיין גידו"ת שם שכתב דבמקרה שהדבר גלוי לעין שיש יותר סיכוי להרויח בהלואה שיתן הלוח כגון שהלוח יתן את ההלואה בזמן היריד הוי כימי גריד ורביעה ואין להתיר.

יד. והנה במרדכי בשם מהר"ם שהתיר הלוני ואלוך לא כתב בלשון של הלוני לשנה ואלוח לך לשנה אלא הלוני מנה עד שארויח סך מסוים ואלוח לך מנה עד שגם אתה תרויח סך זה. ומבואר מדבריו דאף כאשר דן לומר שמא יהא בזה איסור רבית היינו מחמת הרווחים שמרויח בהלואה, ולו יצויר שהלוח אכן קיים את ההסכם וחזר והלוה למלוה והמלוה לא הצליח להרויח באותן מעות ה"ז פשוט שאין בזה רבית כלל, שהרי לא הרויח. וזה לכאור' צ"ע דסו"ס קיבל הלואה ובני אדם מוכנים לשלם כסף כדי לקבל הלואה [אי לאו איסור רבית]. ואטו לענין מי שקידש אשה בזה שהלוח לה מעות נימא דלא תהא מקודשת אם לא הרויחה במעות האלה. ואולי לענין שיחשב תרבות פשיטא למהר"ם דלא סגי בעצם האפשרות להרויח במעות אלא רק אם הרויח בפועל, וגם בזה מכריע המהר"ם להיתר וס"ל דל"ה רבית כלל, וצ"ע.

טו. ועי' גידו"ת שם שנסתפק אם לפי המהר"ם יהא מותר לומר הלוני מנה עד שארויח בו י' דינרים ואלוח לך ב' מנים עד שתרויח בהן י' דינרים, האם נימא דכיון שלמעשה לא ירויח יותר אין כאן רבית. ומסיק לאסור הואיל וכאשר יש בידו סכום גדול של כסף קל יותר להרויח בו מאשר בסכום קטן והוי כמנכש עמו בגריד ע"מ שינכש עמו ברביעה.

טז. ובעיקר דין האומר הלוני ואלוך יש לעיין אם מעיקר הדין חל על הלוח חיוב ממוני להלוות למלוה, [כגון לדעת המתירים, או באומר כן לעכו"ם] דבעלמא מצינו בחו"מ סי' ס' שאדם יכול לחייב א"ע ליתן מעות לחברו במתנה גמורה ע"י קנין סודר או שטר, וכן מצינו שהלואה ממון יכולה לחייב קרן ורבית [אי לאו איסור רבית או במלוה לעכו"ם], אך יל"ע אם ע"י קנין סודר או שטר יכול אדם לשעבד

עצמו להלוות ממון, או דכה"ג הוי כקנין דברים בעלמא [ועיין בזה ברמב"ן וברשב"א ב"ב קס"ו: ובשו"ע חו"מ סי' ל"ט סי"ז ואין כאן מקומן], וגם את"ל דיכול לשעבד א"ע לזה בקנין סודר יל"ע אם הלוות ממון יכולה ליצור שעבוד אצל הלוה להלוות למלוה. ולכא' מדברי המרדכי שדן לומר דהלוני ואלוה הוי ר"ק מ' שאכן חל חיוב גמור על הלוה להלוות ממון, ויש לדחות דשמא ס"ל למרדכי כהריטב"א דף ס"ה: שהבאנו במבוא לדיני רבית אות ע"ד שכתב דאיכא ר"ק אף באופן שלא חל חוב ממוני גמור על הרבית אלא כל שאומר ועושה בעניני רבית הוי ר"ק, וה"נ אף אי נימא דלא חל חוב גמור על הלוה להלוות למלוה מ"מ אם הלוה יעשה כן יהא בזה איסור ר"ק.

והנה בעלמא כאשר קצץ עם פועל שיתן לו חפץ מסוים בשכר עבודתו ואמרינן שלא חל על בעה"ב חוב ליתן את החפץ המסוים כמבואר ברשב"א ובר"ן ע"ז ס"ג. ובשו"ע חו"מ סי' של"ב ס"ד ברמ"א, מ"מ נתחייב בעה"ב חוב גמור ליתן לפועל את שווי של החפץ. וה"נ לכא' אם אמר הלוני ואלוה ונימא דלא חל על הלוה חיוב גמור לחזור ולהלוות למלוה, א"כ מסתבר שחל עליו חוב גמור ליתן למלוה את השווי של הלוואה כזו, והיינו שאם הלוואת מנה לשנה שוה לאינשי כו"כ דינרים יהא מחויב ליתן למלוה סך כזה של דינרים אם לא יחזור וילוונו, ואם אכן חל על הלוה ליתן סך זה לא מסתבר כלל שהמהר"ם יתיר לומר הלוני ואלוה, דסך זה שיתן הלוה אם לא יחזור וילווה למלוה הוא עיקר חיובו והוא ר"ק דהוי נשך גמור, וקצת נ' מזה דס"ל למהר"ם שאכן חל חוב גמור על הלוה לחזור ולהלוות למלוה ועל חוב זה ס"ל דאינו בגדר נשך ואינו ר"ק. ואינו מוכרח, דזה פשוט דאף לפי מש"כ הרשב"א והר"ן דלא חל חוב לשלם לפועל את החפץ רק לשלם את שווי החפץ מ"מ אם ירצה ליתן לו את החפץ — יוכל, שהרי הפועל הסכים לכך מראש. וה"נ בנידון הלוני ואלוה, אף אי נימא דלא חל חוב גמור לחזור ולהלוותו וחל חוב ליתן לו ממון בשווי ההלוואה הזו [כגון במלוה לעכו"ם או לדעת המתירים] מ"מ אם ירצה לשלם לו את הקציצה הזו בנתינת הלוואה יהא רשאי, וא"כ אין כאן רבית ד"ת לדעת מהר"ם, דההלוואה הראשונה לא חייבה אותו לחסר את ממונו דהא יכול ליתן הלוואה ולפטור א"ע מנתינת ממון ממש.

י. עי' בספר ברית יהודה [פ"א הערה י"ב] שהביא מחידושי ר' מאיר שמחה על הלכות רבית

שכתב להעיר על עיקר הנידון שדנו לאסור הלוני ואלוה דהא הלוואה לאדם בשעת דוחקו היא מ"ע מן התורה. וא"כ אם ילוה ראובן לשמעון מעות ע"מ ששמעון יחזור וילווה סכום כזה לראובן בשעת דוחקו של ראובן לא יתכן לאסור זאת שהרי שמעון מצווה ועומד להלוות לראובן בשעת דוחקו. ואטו מי שמשעבד א"ע לעשות מה שאמרה תורה יחשב רבית. אמנם מהפוסקים לא מ' כלל להקל בזה, ועיין לקמן סכ"ג דאף באופן שיש ביד הלוה תרומות ומעשרות או כספי צדקה והמלוה מתנה עמו שיתן לו או לעני מסוים יש בזה איסור רבית כיון שיש ללוה טובת הנאה ליתן המתנות למי שירצה. ועיין לקמן אות י"ט. אמנם נ' לכאורה שהמלוה לחברו בתנאי שישמור שבת או בתנאי שישכיר לו גולה שגול ממנו אין זה רבית כלל, שהרי אינו כופה אותו אלא לעשות את המוטל עליו, וכיון ששורש הרבית הוא באיסור גזל לא יתכן לראות את מי שהוכרח לשמור שבת כנגזל.

עבר והלוה בתנאי של הלוני ואלוה

י. עיין בחי' רע"א לשו"ע שכתב דלמ"ד הלוני ואלוה הוי ר"ק אם עבר הלוה והלוה את הסכום הזה למלוה כפי שקצץ עמו ואמר שעושה כן לתשלום הרבית דינו כשאר לווה שנתן ר"ק למלוה ומוציאין את הר"ק מן המלוה בדיינים. וכ' רע"א דבנידון זה יוציאו מהמלוה כפי השומא ששוה הלוואה זו שקיבל בתורת ר"ק, והוסיף שצריך שישלם זה מהריית שהריית במעותיו של הלוה. ונמצא שאם אכן הלוה עבר וחזר והלוה למלוה מעות כפי שקצץ עמו — יחזיר לו המלוה את הקרן של אותה הלוואה בתוספת של שווי ההלוואה, ואף שנמצא לכא' דהך הלוואה שנתן הלוה היא הלוואה ברבית, שהרי בזה שנותן לו את שווי ההלוואה הוי כנותן רבית גמורה, מ"מ כ' רע"א דלכאורה אין זו רבית, דהתורה לא אסרה רבית אלא בהלוואה רגילה שהמלוה נותן [את ההלוואה] מדעתו, אבל כאן אין הלוה שנותן את ההלוואה השנייה נותנה מדעתו אלא משום שכפו זאת עליו בתורת רבית על ההלוואה שקיבל, וכיון שאין הלוואה שנייה זו הלוואה גמורה אלא הלוואה שכפו עליו י"ל דאין בזה איסור רבית, וכעין מש"כ במל"מ על השולח יד בממון חבירו דאין בזה איסור רבית כיון שלא נתן לו את הכסף בהלוואה.

והנה בעיקר חידושו של רע"א שאין זה כהלוואה רגילה לכא' הדברים צ"ע שהרי לא אנסו אותו להלוות אלא התחייב על כך מרצונו, דמשום שהיה זקוק להלוואה הראשונה התחייב להלוות למלוה את

ההלואה ולא בתורת נתינת הרבית שנקצצה עליו בהלואה הראשונה א"כ לא נתן בזה רבית כלל, וכעין טענת בעל אור שמח שהבאנו באות י"ז, וממילא אין סיבה להוציא מהמלוה את שווי ההלואה הזו דהא אין זו ר"ק שיוצאה בדיינים].

ומש"כ רע"א בהמשך דבריו דכאשר מוציאין מן המלוה את השווי של ההלואה הזו צריך שיתן זאת מהריוח שהריוח במעותיו של זה לכאורה צ"ב, דאטו אם לא הריוח בהלואה הזו לא יוציאו ממנו את השווי של ההלואה, סו"ס יש בהלואה זו שווי, והרי רע"א עצמו כתב דמוציאין ממנו כפי השומא ששווה הלואה זו, ומ' דאין מוציאין ממנו כל מה שהריוח במעות האלו אלא כפי השווי ששווה הלואה כזו, וא"כ למה לא יוציאו ממנו אם לא הריוח.

ויעי' לעיל אות י"ד שהבאנו מלשון המהר"ם שבמרדכי דמ' שעיקר הרבית היא הריוח שמריוח בממון ולא עצם השווי של ההלואה, ואולי רע"א סובך דנהי דנקטינן דלשיטת החולקים על המרדכי ואוסרים משום ר"ק עצם ההלואה יש בה משום רבית ומוציאין ממנו רק כשווי ההלואה אף אם הריוח יותר, מ"מ בזה מודו כ"ע דאם לא הריוח במעות לא מיקרי שקיבל רבית, ואכתי צ"ע].

כ. והנה מדברי רע"א מבואר דס"ל דרק המלוה הראשון עבר באיסור רבית אך המלוה השני לא עבר כלל איסור רבית. ולכאורה צ"ב למה לא נימא דשניהם עברו באיסור רבית קצוצה, ולגבי ההלואה שנותן השני לראשון הרבית היא ההלואה הראשונה, וה"ז רבית קצוצה שניתנה לפני ההלואה וגם זו הוי ר"ק כמבואר בדברי רע"א בס' ק"ס ס"ו. ואולי י"ל דלפי מה שנקט רע"א דההלואה השני' היא הלואה בע"כ ולא שייך בה איסור רבית ממילא מתישבת השאלה, דהשני אינו עובר כלל באיסור רבית [ועוד י"ל דאין נ"ד דומה למה שכתב רע"א בס' ק"ס ס"ו, דרע"א כתב שם דאם נתן את הרבית קודם ההלואה הוי ר"ק משום שאם המלוה לא יסכים להלוות יצטרך להתזיר את הרבית, ונמצא דמכח ההלואה נשארות מעות הרבית בידו ולכן הוי כרבית הניתנת בשעת ההלואה ולא קודם לכן. וגדר זה אינו קיים בנ"ד שהרי בשעת ההלואה השני' כבר נפרעה ההלואה הראשונה וגם אם ההלואה השני' לא תינתן לא יצטרך השני ליתן לראשון שום תשלום על שהשתמש בכספו, דממ"נ — אם נימא דאף שהשני אינו מקיים מה שקצצו עמו [ליתן הלואה בתמורה] מ"מ נתינת ההלואה הראשונה לא בטלה למפרע א"כ פשוט דאיסור לשני לשלם את

ההלואה השני', וא"כ הוי הלואה רגילה. ואטו אם חייב אדם א"ע בקנין סודר להלוות מנה לפלוני נימא דמעשה יהא מותר להלוות את המנה הזה ברבית הואיל ואינו מלוה מרצונו אלא מחמת התחייבותו. ואולי כוונת רע"א דכיון שהתורה אסרה את ההתחייבות הזו הרי זו הלואה שאינה ניתנת מרצון אלא בכפייה ואין איסור רבית עליה, ואינו דומה למי שחייב א"ע ליתן הלואה שלא כפו אותו להתחייב ואין כאן הלואה הניתנת שלא כדין. [ואכתי חידוש הוא דהי' מקום לומר דנהי שהתורה דנה רבית כעין גזל מ"מ אם הלוח נתן רבית למלוה קנאה המלוה כמבואר בראשונים דף ס"ה וה"נ אם נתן הלואה בתורת רבית קנאה המלוה כשאר מלוה שקיבל רבית ומנלן שאין איסור רבית על מלוה זה].

תליוהו והלוח ברבית

ויש' לעיין לפי רע"א אם אנסו אדם להלוות ברבית והמלוה הוא עבריין שעתיד ליקח את הרבית, האם יש בזה איסור ר"ק. שהרי תליוה וזבין זביני' זביני' וה"נ תליוה ויהיב הלואה ברבית הוי כתליוה וזבין, ולכאורה לפי מה שאמר רע"א שבנידון הלוויני ואלוך נחשבת ההלואה השני' הלואה בע"כ אף שהלוח התחייב ליתן הלואה זו מרצונו [משום שנוקק להלואה הראשונה] והוי כאונסא דנפשיה ואפ"ה חשיב לה רע"א הלואה בע"כ — כ"ש באונסא דאחריני כתליוה והלוח אין בזה איסור ר"ק [עיין בסוגיית הגמ' ב"ב מ"ז: דאונסא דאחריני הוי טפי אונס מאונסא דנפשיה].

יט' ובעיקר מש"כ רע"א בתחלת דבריו שמדובר באופן שהלוח אומר שנותן את ההלואה בתורת הרבית שנתחייב נראה דאין כוונתו לומר שצריך להוציא כן בפיו, שהרי רק בדיני רבית מאוחרת מצינו דעות בראשונים המחלקות בין מי שאמר בפיו שנותנה בתורת רבית ובין מי שלא אמר כן בפיו, אך הכא איירינן בדין ר"ק ובה בכל גווני שנותן משום רבית הוי ר"ק, אלא כוונתו לומר שהלוח אכן נותן את ההלואה בתורת פירעון הרבית שנתחייב, וכוונת דברי רע"א היא דרק באופן זה שנותן את ההלואה השני' בתורת רבית על ההלואה הראשונה שייך להגדיר את ההלואה הזו כהלואה בעל כרחו ולומר שאין בה איסור רבית ולחייב את המלוה להשיב את השווי שלה, אך אם הלוח יתן את ההלואה השנייה בסתמא כשאר מי שמקיים מצות הלואה הרי זה בגדר הלואה רגילה ואינה הלואה בעל כרחו ולא יוכלו להוציא מהמלוה את שווי ההלואה הזו משום איסור רבית. [וגם אפשר דאם אכן הלוח יתן את ההלואה השני' משום מצות

השווי של ההלואה הראשונה משום דהו"ל ר"ק. ואם נימא דמאחר שאינו מקיים את הקציצה הזו בטלה ההלואה למפרע דהוי כהלואה בטעות ואין בה איסור רבית מן הדין, מ"מ גם אינו חייב מן הדין לשלם את שווי ההלואה הזו, שהרי אם הסכם ההלואה בטל למפרע גם מה שקצץ עבורה בטל, ואי משום עצם זה שנשתמש בכספו של המלוה — אין זה מחייב תשלום [נדאין זה דומה לתוקף ספינתו של חברו דצריך לשלם דמי שכירות אם לא נחית אדעתא דגולונתא, דהתם השתמש בספינה של האחר אך הכא משעה שהוציא את המעות אין הוא משתמש בשל חברו], וא"כ כאשר השני נותן את ההלואה אין היא מקיימת בידו שום ממון ולכן אין כאן ר"ק].

כא. ובאופן שלא התנה עמו מראש שיחזור וילוונו אלא הלוה בא מעצמו ומלוה מכספו למלוה

— אם אינו מפרש שעושה כן משום ההלואה לכאור' פשוט דשרי ולא גרע משאר רבית מאוחרת שהתיר הרמ"א בס"ו כשאינו מפרש. אמנם אף באופן שיהא זה בגדר מתנה מרובה שדינו כמפרש כמבואר שם ברמ"א, או כאשר מפרש להדיא שעושה כן משום שהלה הלוהו מ"מ מ' מהגר"ז ס"ו שיש להקל למעשה, דכיון שעיקר האיסור שנוי במחלוקת יש להקל בדרכנו, ולפי טעם זה של הגר"ז יש להתיר אף באופן שהלוה תחור ומלוה קודם שפרע את ההלואה הראשונה. [נועד י"ל דלפי הגר"א שאוסר בזה רק משום דהוי כרבית דברים י"ל דרבית דברים שריא אחר הפירעון וכמבואר במרדכי סי' ש"מ, וטעם זה שייך רק אחר הפירעון]. וע"ע בשו"ת מהר"ם שיק חיו"ד סי' קנ"ז שכתב בפשיטות להתיר ללוה ליתן הלוואה למלוה אם לא קצצו על כך מראש.

סעיף י'

אסור ללמד את המלוה או את בנו מקרא או גמרא כל זמן שמעותיו בידו אם לא היה רגיל בזה מקודם.

הגה"ה

[ויש לעיין אם לשיטתו ההיתר במודר הנאה הוא משום דמצוות לאו ליהנות ניתנו כהר"ן, או דס"ל דהנאת דברים בעלמא לא נאסרה במודר הנאה רק הנאת ממון או הנאת טורח. ועי' בגמ' נדרים מ"א: שמבואר דאף דאסור לרפא את בהמתו, מ"מ מותר לייעצו ולומר לו סם פלוני יפה לה. ולכאורה לענין רבית יהא בזה איסור, אך אין זה מוכרח, דאפשר דהא דשרי במודר הנאה לייעץ לו סם פלוני יפה לה הוא משום שזו פעולה פשוטה שכל אדם עושה לחברו וקיל טפי ממה שנקרא בגמ' "ויתור" דנחלקו אי שרי במודר הנאה. וא"כ אפשר דאף לענין רבית אין בזה איסור כיון שהיה עושה לו זאת גם בלי ההלואה, ואם איירי באופן שלולא ההלואה לא היה עושה לו — אולי גם במודר הנאה אסור. ועי' לקמן אות ה' מה שנביא בשם הרשב"א]. ועיקרי דיני רבית דברים יתבארו בע"ה לקמן סעיף י"א.

ג. ויש לשאול דכיון דרשאי אדם ליטול שכר עבור המקרא א"כ יאסר ללוה ללמד את המלוה מקרא משום רבית ממון ולא רק משום רבית דברים, וכבר הקשה כן בס' גידו"ת שער מ"ו ח"ג סי"ב ותירץ ב' תירוצים: א) בעלמא כאמת יש בזה איסור רבית ממון אלא דקמ"ל דאפי' באופן שהוא כעין חצר דלא קיימא לאגרא וגברא דלא עביד למיגר דהיינו שהמלוה

א. מקור הדין שכתב השו"ע שאסור ללוה ללמד את המלוה מקרא או גמרא הוא ברמב"ם פ"ה הי"ב, והרמב"ם הביא לזה מקור בפסוק שנאמר נשך כל דבר, ולא נתברר אם יש לרמב"ם מקור מפורש או שלמד זאת מעצמו מהך קרא, וראה לקמן סי"א שהבאנו את דעות הראשונים בדין רבית דברים אם יש בזה איסור תורה.

ב. והנה במשנה נדרים ל"ה: מבואר שהמודר הנאה מחברו רשאי ללמדו מדרש הלכות ואגדות ואינו רשאי ללמדו מקרא. וכיארזו בגמ' דף ל"ז דהטעם הוא משום דרשאי אדם ליטול שכר על לימוד מקרא, ונמצא שכאשר מלמדו מקרא בחנם נותן לו הנאת ממון, שעושה עבורו בחנם מלאכה שאחרים רגילים ליטול עליה שכר, אבל ללמדו מדרש מותר כיון שאסור ליטול שכר על לימוד מדרש ובוה שמלמדו בחנם אינו נותן לו הנאת ממון רק הנאה בעלמא שעושה עמו טובה שמלמדו וע"ז אמרינן מצוות לאו ליהנות ניתנו [כ"כ הר"ן דף ל"ה:].

ו. נמצא מבואר ברמב"ם שבאיסור רבית נאסר אף מה שהותר במודר הנאה, כגון ללמדו מדרש וגמרא, והטעם משום דסו"ס חשיב רבית דברים שנא' נשך כל דבר, ומבואר ברמב"ם שלענין איסור רבית דברים לא נאמר ההיתר של מצוות לאו ליהנות ניתנו

הוא מצוה לשמים, לכן כאשר המודר מלמד את בנו של המדיר לא אמרין שעושה עבורו פעולה שנוטלין עליה שכר, וממילא אין זה כנותן לו הנאת ממון אלא כגורם בעלמא, ומ"מ ה"ז אסור ברבית דסו"ס פוטר אותו מהמצוה שיש לו להוציא ממון עבור מלמד לבנו וקא משתרשי לי' ולא גרע מרבית דברים. [נולפ"ז אף שכתב ספר התרומות דהאיסור הוא משום דקא משתרשי לי' אין זו הנאת ממון גמורה ודו"ק].

ה. ונתבאר בזה מדברי סה"ת שלענין רבית אסרינן אף דברים המותרים במודר הנאה ולא ילפינן זה מזה. ועיין חו"ד סק"ה שהביא את תשובת הרשב"א סי' תשצ"ט דרשאי הלואה לפרוע חובו של המלוה ואין זה נידון כנותן לו אגר נטר שהרי מצינו דרשאי מודר הנאה לפרוע חובו של המדיר. ולמד מזה החו"ד שהרשב"א תולק על סה"ת וסובר דדיני מודר הנאה ודיני רבית שונים. וממילא יתיר הרשב"א ללוה ללמד את בנו של המלוה. ועיין עוד מש"כ בזה במבוא לדיני רבית אות ע"ט-פ"ב.

ובטעמו של הרשב"א שהתיר בזה כתב החו"ד דלענין פורע חובו כיון שהוא כמכריח ארי נמצא שהמלוה לא קיבל הנאה חיובית ולכן אף שהלואה חיסר ממנו מ"מ הו"ל נשך בלא תרבות וס"ל להרשב"א דלא גזור ברבית דרבנן בנשך בלא תרבות, והכא הוי רבית דרבנן שהרי לא קצצו על כך מראש. [דאם קצצו מראש בזמן ההלואה שעושה כן ע"מ שהלואה יפרע חובו ה"ז אסור גם במודר הנאה, דאסור לבקש ממנו לפרוע חובו, וממילא יש בזה איסור רבית קצוצה דחשיב נשך ותרבות], והנה החו"ד לא פירש בדבריו מדוע יתיר הרשב"א ללמד את בנו של המלוה, דמה ענין זה לנשך בלא תרבות, וצ"ל דהחו"ד סובר דהא דפוטר את האב מחובתו ללמד את בנו אינו חמור מזה שפורע חובו של חברו ופוטר מלשלם ולכן אין כאן תרבות כלל, ומ"מ חשיב נשך כיון שזהו לימוד שרגילים ליקח עליו שכר, ולכן פשוט לחו"ד שסה"ת שאסר ללמד את בנו כ"ש שיאסור לפרוע חובו. ועיין מש"כ במבוא לדיני רבית אות ק' על דברי החו"ד האלו. [והנה הראשונים נחלקו בעיקר טעמו של חנן דס"ל דפורע חובו של חברו פטור, הרמב"ם פכ"ו ממלוה ה"ו כותב דהטעם משום שהלואה יכול לומר הייתי מפייסו והיה מוחל לי, ותוס' כתובות ק"ח והריטב"א שם כותבים שהטעם משום שלא נתן לו הנאה חיובית רק גרם לו הנאה. ומעתה אפשר דלפי טעמו של הרמב"ם אין מקום לדמות דין המלמד את בנו לפורע חובו, דבמלמד את בנו לא שייך הך טעמא

יכול להשיג אדם אחר שילמד אותו מקרא בחנם, וגם הלואה הוא אדם שמוכן ללמד בחנם לכל אחד מ"מ אסור משום שנא' נשך כל דבר. [אמנם קצ"ע דאם הלואה הוא אדם שמוכן ללמד בחנם א"כ הוי בכלל מי שרגיל בזה מקודם שבזה התיר הרמב"ם שם ללמדו. וכ' בגידו"ת דאיירי שהלואה רגיל ללמד אחרים אך אינו רגיל את המלוה הזה. ואכתי צ"ע דאם הוא אדם שרגיל ללמד לכל המבקש בחנם למה יגרע המלוה וכעין מה שהקשו תוס' דף ס"ד: ולולי ד' הגידו"ת י"ל דאה"נ דאם הלואה רגיל בזה לאחרים יש להתיר אף ללמד את המלוה בחנם, אלא איירי שאינו רגיל בזה ומ"מ גם אינו בכלל גברא הרגיל להשכיר א"ע לזה תמורת ממון ולכן אין כאן תורת רבית ממון רק רבית דברים]. (ב) עוד מתרץ הגידו"ת שהר"מ כתב את הטעם משום שנא' נשך כל דבר — כדי לבאר את טעם האיסור ללמדו גמרא, אך אה"נ דללמדו מקרא אסור מטעם דהוי רבית ממון.

ולבאר' יש בזה נ"מ דכאשר האיסור הוא מטעם רבית ממון ה"ז אסור אף אחר הפירעון [להשו"ע בס"ו אף כשאינו מפרש שעושה זאת משום ההלואה ולהרמ"א שם אם הוא מתנה מרובה ה"ז אסור אף באינו מפרש], ואילו רבית דברים לא נאסרה אלא כ"ז שמעותיו של המלוה בידו של הלואה, כמבואר בלשון הרמב"ם כאן. אמנם ל' הר"מ והטוש"ע מ' דאף ללמדו מקרא לא נאסר אלא כל זמן שמעותיו בידו, ואולי כיון דהוי דבר מצוה לא התמירו בזה ברבית מאוחרת.

בהא דאסור ללמד את בנו

ה. ומש"כ השו"ע דאסור ללמד גם את בנו של המלוה מקורו בד' ס' התרומות [שער מ"ו ח"ג סי"ב] שכתב כן מסברא, דכיון שהאב חייב ללמד בנו תורה ואפילו בשכר הלכך אשתכח דלדידי' משתרשי ואסיר. והנה הבי' הקשה דהא אין האב חייב ללמד את בנו תלמוד בשכר, וכתב דמ"מ כיון שכן המנהג לכן הוי כאילו חייב לעשות כן וחשיב נותן לו הנאה. והמל"מ והגר"א ציינו למש"כ השו"ע יו"ד סי' רמ"ה ס"ו דבמקום דאפשר לו צריך לשכור לבנו מלמד גם ללמדו תלמוד.

ויש לעיין דהא לענין מודר הנאה מפורש במשנה נדרים ל"ה: דמותר למודר ללמד את בנו של המדיר אפילו מקרא ולא אמרין דהוי כנותן לו הנאת ממון. [ובתוס' נדרים ל"ה כתבו דטעם ההיתר משום שהאב לא ה' מלמד את בנו בשכר, אך שאר ראשונים לא כתבו כן]. ואולי י"ל בדוחק דכיון שחיובו של אב לשכור מלמד לבנו אינו חוב שבין אדם לחבירו אלא

רביית דברים אחר הפירעון

ו. וזהנה מלשון הרמב"ם והטוש"ע מבואר דהאיסור ללמדו תורה הוא רק כל זמן שמעותיו בידו, אבל אחר הפירעון שרי. ולכאוי ה"נ כל רבית דברים לא נאסרה אלא כ"ז שחייב לו ולא אחר הפירעון, וכ"כ המרדכי סי' ש"מ להדיא.

ויש לעיין אי שרי ללמדו תורה אחר הפירעון כשאומר לו להדיא שעושה כן משום ההלואה שהלוה לו, ומסתבר דאסור. ונהנה בהגמ"ר סי' תל"ב הקשה על הך לישנא בדף ס"ד: שהתירה הלוהו ודר בחצרו דאטו גרע מרבית דברים וחירץ דרבית דברים לא נאסרה אלא במפרש שעושה כן משום ההלואה. ומבואר בזה חידוש לדינא, דאם אינו אומר במפורש שעושה זאת משום ההלואה אין לאסור רבית דברים, ובשאר ראשונים ופוסקים לא מצינו חידוש זה. ועי' מל"מ שדן לומר דלהלכה דאסרינן הלוהו ודר בחצרו לא יאמר הגמ"ר את חידושו הנ"ל אלא יאסור רבית דברים אף באינו מפרש שעושה כן משום ההלואה. ויש שרצו ללמוד מד' הגמ"ר הנ"ל דאחר הפירעון שרי אף במפרש, שהרי לשיטתו כל איסור רבית דברים אינו אלא במפרש ואפ"ה אמר המרדכי דלא נאסר רבית דברים אלא קודם הפירעון ולא אחר הפירעון. אמנם אין זה מסתבר ואפשר שהגמ"ר הסובר דרבית דברים נאסרה רק במפרש סובר דיש איסור ברבית דברים אף אחר הפירעון ודלא כהמרדכי הנ"ל וגם עיקר דברי הגמ"ר הנ"ל לכאורה צ"ע דאטו מה שנאסר ללוה להקדים שלום למלוה היינו דוקא במפרש שעושה כן משום ההלואה הרי אדרבא בכה"ג בטל כל ענין הכבוד שנותן הלוה למלוה בזה. וא"כ מ' לכאורה דאיסור רבית דברים הוא אף באינו מפרש.

דהייתי מפיסו וא"כ יש בזה איסור דקא משתרשי. ואילו לדעת תוס' והריטב"א יש לדמות את הדברים וקיל טפי מלמד את בנו מפורע חובו, וכיון שבסה"ת שער ע' ס"א מבואר כהרמב"ם ממילא אין הכרח שסה"ת יאסור על הלוה לפרוע חובו של המלוה. ומ"מ מבואר בדברי סה"ת דרבית חמירא ממודר הנאה שהרי לענין מודר הנאה התירו במשנה נדרים ל"ו: ללמד את בנו ולא אסרו מטעם דקא משתרשי ל"ו, ואולי הטעם כדלעיל אות ד' דלא הוי הנאת ממון גמורה רק כעין רבית ממון ולא נאסר אלא ברבית שאפי' רבית דברים נאסרה בה משא"כ במודר הנאה].

ובעיקר דין לוח הפורע חובו של המלוה ומבריה ארי מנכסיו עי' במרדכי סי' שכ"ז [הביאו ב"י] שכתב דמסתבר דאסור ללוה לטרוח עבור המלוה ולהוציא משכונות של המלוה הנמצאים ביד הגבאים שלא כדין ואף דדמי למבריה ארי מ"מ אפי' רבית דברים אסורה וכ"ש זה. אמנם אין הכרח שהמרדכי יאסור לפרוע חובו בלי להביא לו משכון הנמצא תח"י אחרים. ועוד מביא הברכ"י כאן את תשובת רדב"ז סי' אלף ס' שאסר ללוה לפרוע חובו של המלוה משום א"ר, ועי"ש ברדב"ז דפשיטא ל"ו דאין כאן רבית ד"ת כיון שאינה באה מלוה למלוה, אך פשוט לו שאסור מדרבנן דלא גרע מהערמת רבית שאסרו בכמה מקרים וגם הוי כ"ש מרבית דברים ויל"ע אם להרדב"ז גם כאשר יקצוץ מראש שיפרע חובו ל"ה ר"ק או דכה"ג פשוט דהוי ר"ק דלא גרע ממלוה האומר ע"מ שיתן מתנה לפלוני. אמנם לקמן סי"ד אות ז' יתבאר דדעת הרדב"ז דהמלוה לחברו ע"מ שיתן מתנה לאחר ל"ה ר"ק דלא אסרה תורה אלא רבית הבאה מלוה למלוה. וכבר הבאנו שהחור"ד נוקט דאף להרשב"א שהתיר לפרוע חובו, מ"מ אם קצץ עמו מתחלה הוי ר"ק.

סעיף י"א

אם לא היה רגיל להקדים לו שלום אסור להקדים לו.

מן התורה או מדרבנן. הר"ן בכתובות דף מ"ו וסה"ת שער מ"ו ח"ג סי"ג ורבינו ירוחם במישרים נ"ח ח"א נוקטים דהוי איסור דרבנן וכ"כ החכמ"א קל"א, א. אך מהריב"ש סי' קמ"ז משמע דהוי איסור תורה וכן מבואר בדברי הר"י מיגש המובאים בחידושי רבינו חננאל בן שמואל למסכת קידושין דף ו: בסוגיא דמקדש במלוה, ועי"ש שכתב מה"ט דאף דקנין אשה אינו כקנין ממון מ"מ לא גרע מרבית דברים דאסורה

א. מקור הדין בגמ' דף ע"ה: תניא רשב"י אומר מנין לנושה בחברו מנה ואינו רגיל להקדים לו שלום שאסור להקדים לו שלום ת"ל נשך כל דבר אשר ישך אפילו דיבור אסור, וזהו המקור לאיסור רבית דברים.

האם רבית דברים אסורה מהתורה

ב. והראשונים נחלקו באיסור רבית דברים אם הוא